

TÓTH KATINKA

**Költői igazságszolgáltatás. Kísérlet irodalom és morál
összefüggésrendszerének újraértelmezésére**

című doktori értekezésének tézisei

Témavezetők:

FEKETE BALÁZS

tanszékvezető egyetemi tanár

FLECK ZOLTÁN

egyetemi tanár

DOI: 10.15476/ELTE.2024.052

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Budapest, 2024

I. A kutatási feladat rövid összefoglalása

Kutatásomban irodalom és morál kapcsolódási pontjait a „jog és irodalom” jogelméleti irányzatának aspektusából vizsgáltam. A két szféra összefüggéseit az igazságosság irányából, az utóbbi években hazánkban és nemzetközi munkákban is viták tárgyát képező „költői igazságszolgáltatás” – *poetic justice*, *poetische Gerechtigkeit* – fogalma segítségével közelítettem meg.¹

Kutatásom gerincét az a megállapítás képezte, hogy a költői igazságszolgáltatás fogalmának olvasóközponturn rehabilitációja útján lehetővé válik irodalom és morál összefüggésrendszerének XXI. századi újraértelmezése. Bizonyítani szerettem volna egyrészt, hogy kognitív poétikai és recepcióesztétikai alapokra építő *poetic justice* megközelítem segítségével azon művek morális relevanciáját is körvonalazhatjuk, amelyekben „a jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését” zárlat – mint „klasszikus” értelemben vett költői igazságszolgáltatás – nem azonosítható. Azt feltételeztem, hogy költői igazságszolgáltatás modellem segítségével a művek morális kihatását az igazságosság megvalósulásának feltételei mentén ragadhatjuk meg. Igazolni kívántam továbbá, hogy modellem alkalmazásával az irodalmi alkotások születésének háttérét képező morális kontextust is rekonstruálhatjuk.

Kutatásom célja az volt, hogy megrajzoljam a költői igazságszolgáltatás értelmezésével kapcsolatos aktuális diskurzus fő irányvonalait, rámutassak a szemléletváltás indokoltságára és következményeire, saját *poetic justice* megközelítést dolgozzak ki, majd modellem működését, alkalmazhatóságát szépirodalmi művek tükrében „teszteljem”. Munkám során – egy magasabb absztrakciós szinten – arra törekedtem, hogy rávilágítsak irodalom, morál és jog kapcsolódási pontjaira: bíztam abban, hogy vizsgálódásaim mind a jog-, mind az irodalomtudomány számára hozadékot tartogatnak, a hagyományos diszciplínák közötti – gyakran sajnos kevésbé gördülékeny – párbeszédet előmozdítják, rámutatva arra, hogy megközelítem a formalista, reduktív jogi gondolkodás lehetséges korrektívumaként is értelmezhető.

---

¹ Munkám 2018-as kezdetekor még csupán a témával kapcsolatos felélénkült nemzetközi vita, különösen a *poetische Gerechtigkeit* 2010 utáni, elsősorban német nyelvű kognitív poétikai írásokban érzékelhető újrafelfedezése volt körvonalazható. Ezt követően – kutatásom során – a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Kognitív Poétika kutatócsoportja több, a költői igazságszolgáltatás fogalmát tárgyaló publikációt is közreadott; megjelent továbbá a *Helikon* folyóirat „Költői igazságosság” című száma ld. HORVÁTH Márta – SZABÓ Judit (szerk.): „Költői igazságosság” *Helikon* 2021/3. <https://epa.oszk.hu/03500/03580/00023/pdf/> [utolsó letöltés: 2023. 04. 17.] és kiadták Martha C. Nussbaum *Poetic Justice* c. monográfiájának magyar nyelvű fordítását is, ld. Martha C. NUSSBAUM: *Költői igazságszolgáltatás* [ford.: PÁPAY György] (Budapest: MMA Kiadó 2021).

Irodalom és morál kapcsolatát számos szépirodalmi mű tükrében vizsgálhatjuk. Kutatásomban Heinrich von Kleist *Kohlhaas Mihály* című elbeszélésének 1945 utáni magyar nyelvű intertextusaira fókuszáltam, kitekintve bizonyos – a magyar átiratokkal párhuzamba állítható – német nyelvű művekre is. Költői igazságszolgáltatás modellem egyes összetevőit, működését ilyen módon a Kohlhaas-átiratok hasonlóságaiból és különbözőségeiből kiindulva tanulmányoztam. Ezen túlmenően – további „jog és irodalmi” hozadékként – vizsgálódásaim mentén kirajzolódott a jogsértő szuverénnel szembeni fellépés korlátait feszegető Kohlhaas-téma hazai recepció íve is.

II. Kutatásom módszere

II.1. Metodológiai alapvetéseim

Elsőként a költői igazságszolgáltatás fogalmát kellett meghatároznom. Célul nem a kifejezés egyes interpretációinak enciklopédikus igényű ismertetését, hanem a fogalomtörténet fejlődési ívének megrajzolását, a fejlődést előmozdító tényezők feltárását tűztem ki.

A fogalomfejlődés körvonalazásához elengedhetetlen volt, hogy el tudjak igazodni a *poetic justice* értelmezésével kapcsolatos „szemantikai sűrűben”. Ehhez részletesen meg kellett vizsgálnom az általános és irodalmi értelmező szótárak, lexikonok, kézikönyvek „költői igazságszolgáltatás” szócikkeit, továbbá tanulmányoznom kellett a fogalom interpretációjára fókuszáló munkákat is. Az irodalomelméleti alapok tisztázásán túl számos megközelítés mélyebb megértéséhez át kellett tekintenem meghatározott jogelméleti-jogtörténeti, pszichológiai, morálfilozófiai összefüggéseket is. A munka során folyamatosan törekedtem arra, hogy a gondolatmenet a központi tézis mentén haladjon, és elkerüljem az „interdiszciplináris fókuszvesztésből” eredő hibákat.

A költői igazságszolgáltatás fogalmával kapcsolatos elméleti tájékozódás eredményeként kirajzolódott a fogalomfejlődés íve, körvonalazni tudtam a „klasszikus” interpretáció nehézségeit, értékelni tudtam az eddigi rehabilitációs kísérleteket. Vizsgálódásaim tapasztalatai alapján alkottam meg kognitív poétikai és recepcióesztétikai alapokon nyugvó költői igazságszolgáltatás modelletem.

Ezt követően szépirodalmi művek tükrében vizsgáltam modellem alkalmazhatóságát, irodalom és morál kapcsolódási pontjaira fókuszálva. A kutatásom során irányadónak tekintett jaussi recepcióesztétika a jelentést az irodalmi mű és közönsége közti kommunikációban ragadja meg.² E megközelítés szerint a szöveg felidézi az olvasóban az előző művek által kialakított, történetileg és kulturálisan meghatározott elváráshorizontot, és – azt kisebb-nagyobb mértékben átalakítva – horizontváltást hoz létre, vagy csupán megerősíti a korábbi

---

² Hans Robert JAUSS: „A költői szöveg az olvasás horizontváltásában” [ford.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] 329. in: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* [vál. és szerk.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] (Budapest: Osiris Kiadó 1997) 320–372.

horizontot.³ Az irodalmi művek vizsgálatakor különösen azt tartottam fontosnak, hogy milyen elemekből épül fel a speciális interpretációs mechanizmusként értelmezett költői igazságszolgáltatás, továbbá e folyamat milyen morális elváráshorizont-változásokat hoz létre az olvasóban: ez utóbbiban ragadható meg ugyanis az adott mű morális relevanciája.

Michael Kohlhaas alakját – komparatív aspektusból – az irodalmi hagyományban egyik műből a másikba intertextuális utakon átszivárgó szépirodalmi „tárgyként” értelmeztem.⁴ Az intertextualitás fogalmát Riffaterre megközelítéséből kiindulva olyan jelenségként definiáltam, amelyben az olvasó egy mű és az azt megelőző vagy követő más művek között fennálló összefüggéseket – a szöveg meghatározott jelei által irányítottan – észleli, így tárva fel a művek értelmezése szempontjából releváns irodalmi hagyományt.⁵

A *Kohlhaas Mihály* és meghatározott intertextusainak összehasonlítása, továbbá az átiratok egymással történő összevetése révén lehetőségem nyílt recepcióközpontú modellem „tesztelésére”: a költői igazságszolgáltatás egyes összetevőinek tanulmányozására, a morális hozadékok vizsgálatára. Munkám során igyekeztem kiaknázni a komparatív megközelítésben rejlő potenciált: az egyedi művekből levont konklúziók súlyozásának, strukturálásának, új aspektusok kialakításának lehetőségét.

II.2. Dolgozatom struktúrája

Dolgozatom felépítését a kutatási célok, továbbá módszertani megfontolásaim alapján következőképpen alakítottam ki.

Kutatásom motivációit, céljait, a munka egyes lépéseit az I. fejezetben jelöltem ki. A II. fejezetben a költői igazságszolgáltatás fogalmához kapcsolódó szemantikai vizsgálódásaimat mutattam be, majd a *poetic justice* elmélet-történetének fő irányvonalait tártam fel, rávilágítva a „klasszikus” doktrína válságának okaira és a legfontosabb rehabilitációs kísérletekre, továbbá ismertettem saját költői igazságszolgáltatás modelletem. A módszertani alapvetéseimet körvonalazó III. fejezetben szembenéztem a téma interdiszciplinaritásából adódó metodológiai problémákkal, összefoglaltam a recepcióesztétikai felfogás alapjait, értelmeztem az intertextualitás fogalmát, vázoltam a komparatív megközelítésben rejlő potenciált.

---

³ Hans Robert JAUSS: „Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja” [ford.: BERNÁTH Csilla] 53. in: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* [vál. és szerk.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] (Budapest: Osiris Kiadó 1997) 36–84.

⁴ Elisabeth FRENZEL: „Kohlhaas, Michael” in: Uő: *Stoffe der Weltliteratur. Ein Lexikon dichtungsgeschichtlicher Längsschnitte* (Stuttgart: Alfred Kröner Verlag 1970) 415–416.

⁵ Vö. Michael RIFFATERRE: „Az intertextus nyoma” [ford.: SEPSI Enikő] *Helikon* 1996/1–2. 67–81.

A költői igazságszolgáltatás folyamatát a IV. fejezetben az alábbi struktúra mentén tanulmányoztam:

Elsőként Kleist elbeszélése alapján vizsgáltam *poetic justice* modellem alkalmazhatóságát és a mű morális hozadékait, megalkotva a Kohlhaas-intertextusok értelmezésének „sorvezetőjét”. (IV. 1. alfejezet)

Ezt követően két, a „szocialista törvényesség” közegében, az 1970-es években született átirat – Hajnóczy Péter *A fűtő* című és Christoph Hein *Az új (szerencsésebb) Kohlhaas. Beszámoló egy pereskedésről az 1972-73-as esztendőből* című novellája – került vizsgálódásaim középpontjába. Ezúttal a művek születésekor társadalmi-történeti-jogi kontextus, a „referencia” *poetic justice* mechanizmusban betöltött szerepére fókuszáltam. (IV. 2. alfejezet)

Kleist elbeszéléséből számos drámai átirat, színpadi adaptáció készült. Ezek az intertextusok kifejezetten alkalmasak a költői igazságszolgáltatás folyamatát alakító narratológiai jellegzetességek megvilágítására, a mű és az olvasó közti kommunikációs struktúra morális relevanciájának vizsgálatára. A „szépirodalmi nyersanyag” szerepét itt Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című műve, Tasnádi István *Közellensége*, Hegyemi Máté – Gábor Sára *Kohlhaas* című átirata, továbbá – az utóbbi sajátos párhuzamos történeteként – Ferdinand von *Terror* című drámája töltötte be. (IV. 3. alfejezet)

A gondolati ív lezárásaként a „meghatározatlanságokat” csúcsra járató, kész válaszokat radikálisan elutasító kortárs regényekben vizsgáltam a *poetic justice* mechanizmust és annak morális hozadékait. Ekörben Márton László *Jacob Wunschwitz igaz története* című műve és Darvasi László *Magyar sellője*, továbbá – Márton regényének német párjaként – Elisabeth Plessen *Kohlhaas* című regénye alapján tettem kísérletet az irodalom morális relevanciájának posztmodern fordulatot követő értelmezésére, fókuszba állítva a nyelvi meghatározottság kérdését. (IV. 4. alfejezet)

A kutatásom tanulságait összefoglaló V. fejezetben áttekintettem és értékeltem a költői igazságszolgáltatás fogalomtörténetét, megvilágítva a szemléletváltás indokait és a recepcióközpontú rehabilitációban rejlő potenciált. Rámutattam, hogy modellem mennyiben volt alkalmazható az áttekintett szépirodalmi művek tükrében; végül összefoglaltam, hogy a vizsgálódásaim fényében a *poetic justice* mechanizmus segítségével hogyan körvonalazható irodalom és morál összefüggésszerkezete. Kitértem arra is, hogy miért tartom fontosnak mindezt a jogi döntések szempontjából.

III. Kutatási eredményeim összefoglalása és az eredmények hasznosításának lehetőségei

III.1. A költői igazságszolgáltatás fogalomfejlődése

Az összefoglaló munkák szócikkeinek tükrében igazoltam azt a hipotézisemet, hogy a kifejezésnek mind a hétköznapi, mind a tudományos nyelvben sajátos – egymással átfedéseket mutató – jelentésbeli holdudvara van. Szemantikai vizsgálódásaim során kirajzolódott a kifejezés köznyelvi és irodalomtudományos értelmezése közti alapvető különbség: míg a köznyelv elsősorban valós eseménysorozat morális alapú minősítésére használja a fogalmat, addig az irodalomtudomány szépirodalmi művek tükrében értelmezi azt.

A továbbiakban az irodalomtudományos interpretációra fókuszáltam. A költői igazságszolgáltatás fogalomfejlődésének útját a következő elméleti mérföldkövek mentén körvonalaztam.

III.1.1. A klasszikus doktrína

Bár a felborult világrend helyreállítását megteremtő, „a jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig büntetését” poétikai elv nyomai már az antikvitásban is megjelentek, a „*poetical justice*” doktrína megalkotását a szakirodalom egységesen Thomas Rymer 1677-ben publikált munkájához köti.⁶ A szerző normatív-didaktikus költői igazságszolgáltatás megközelítésének lényege, hogy az irodalmi műnek olyan példázatszerű, a „valóságnál jobb” világot kell ábrázolnia, mely az erényes hőst méltóan megjutalmazza, a bűnt elkövető szereplőt pedig tetteivel összefüggésben megbünteti.

Az elv a klasszicista poétikában élte fénykorát, majd – elsődlegesen a szekularizációra, a romantikus költőideál kialakulására, továbbá a valóság-hű ábrázolás iránti igény jelentkezésére visszavezethetően – a XVIII. század végétől hanyatlásnak indult.⁷ A válság jelenségei a mai napig érzékelhetőek: a „mainstream” kortárs irodalomtudományban a költői igazságszolgáltatás kifejezés egyfajta „irodalomkritikai bunkósbot” szerepét tölti be: a legtöbb szerző elavultnak tartja, és kifejezetten a ponyvairodalom ismertetőjegyeként tekint rá

---

⁶ Thomas RYMER: „Tragedies of the Last Age...” in: Curt A. ZIMANSKY (szerk.): *The Critical Works of Thomas Rymer* (New Haven – London: Yale University Press 1956) 32.

⁷ Wolfgang ZACH: *Poetic justice. Theorie und Geschichte einer literarischen Doktrin. Begriff – Idee – Komödienkonzeption* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1986) 381–442.; 395–411.; 412–421. <https://doi.org/10.1515/9783110941654>

és/vagy egyszerűen irrelevánsnak tekinti.⁸ A folyamatos kritikák és számos újraértelmezési kísérlet ellenére azonban a költői igazságszolgáltatás fogalmának meghatározásakor a jelenlegi tudományos diskurzusban továbbra is a rymeri elképzelés az irányadó.

III.1.2. A modern újraértelmezési kísérletek

A fogalomfejlődés alakulásából arra következtettem, hogy a „klasszikus” doktrína válsága mögött meghúzódó általános probléma az irodalom morális relevanciájának kérdése. Ezzel magyarázható az is, hogy a költői igazságszolgáltatás fogalmának újraértelmezésére a művek morális hozadékai iránt intenzíven érdeklődő, XX. század végi etikai kritikai diskurzusban, másrészt a morálpszichológia XXI. századi kutatási eredményeit felhasználó kognitív irodalomtudományos munkákban került sor.

III.1.2.1. Martha C. Nussbaum elképzelése

Az 1980-as években kialakuló etikai kritika humanista irányának egyik fő célkitűzése az irodalom morális hozadékainak posztmodern „nihilizmus” utáni újraértelmezése volt. A költői igazságszolgáltatás kérdése ebben a szellemi közegben került újra a tudományos vizsgálódások előterébe, Martha C. Nussbaum monográfiája révén.⁹

A jogelméletben az 1980-as évek végén – 1990-es évek elején kialakult egy olyan diskurzus, mely az érzelmek bírói döntéshozatalban való szerepét állította középpontjába.¹⁰ E diskurzus fókuszát az a kijelentés képezte, hogy a minden szempontból megfelelő bírói tevékenységből nemcsak hogy nem szükséges az érzelmek kizárása, hanem ellenkezőleg: a – gondosan megszürt – affektív tényezők figyelmen kívül hagyása kevésbé megalapozott jogi döntésekhez vezet. Nussbaum a *Poetic Justice*-ban az utóbbi kérdést járta körül, a „jog és érzelmek” irányzatának többi képviselőjéhez képest sajátosan, „jog és irodalmi” szemlélettel. A szerző az általa ideálisnak tekintett bírói eljárást „költői igazságszolgáltatásként” aposztrofálja: a bíró számára az Adam Smith-i „elfogulatlan szemlélő” hozzáállását tartja

---

⁸ Günther A. HÖFLER: „A költői igazságosság mint az irodalmi elváráshorizont alkotórésze” 444. [ford.: SZABÓ Judit] 444. *Helikon* 2021/3. 442–455.; ZACH: i. m. 4., 440–442., Susanne KAUL: *Poetik der Gerechtigkeit. Shakespeare–Kleist* 22. (München: Fink 2008) <https://doi.org/10.30965/9783846746660>

⁹ Martha C. NUSSBAUM: *Poetic Justice. The Literary Imagination and Public Life* (Boston: Beacon Press 1995)

¹⁰ Kathryn ABRAMS – Hila KEREN: „Who's Afraid of Law and the Emotions?” *Minnesota Law Review* 2010/6. 1997–2004.

követendőnek,¹¹ továbbá a döntéshozatali folyamatban központi szerepet szán a normatív morális tartalmú művek segítségével fejleszthető „irodalmi képzeletnek”.

Nussbaum tehát nem magára a poétikai elvre, hanem az irodalom „nyilvános racionalitásában” betöltött normatív szerepére fókuszált: az ítélkezés, törvényalkotás, politikai-jogi döntéshozatal folyamatát kívánta humanizálni. A megközelítés elsődleges célja következésképpen nem a rymeri doktrína rehabilitációja volt: a *Poetic Justice* gondolatmenetét kifejezetten a vázolt etikai kritikai háttérre, továbbá a jogelméleti kontextusra tekintettel célszerű értelmezni.

III.1.2.2. A kognitív poétika recepcióközpontú perspektívaváltása

A 2000-es évek elején a költői igazságszolgáltatás kérdése a kognitív irodalomtudomány érdeklődését keltette fel. Az irodalmi befogadélméletek körébe tartozó interdiszciplináris irányzat háttérében az az elképzelés áll, hogy egy mű jelentése csak az emberi elme és psziché működésének ismeretében határozható meg: ennek megfelelően azt kutatja, hogy milyen pszichológiai mechanizmusok révén érti meg az olvasó az adott szöveget.

A kognitív poétika a *poetic justice* fogalmát a befogadás irányából, elsődlegesen az evolúciós pszichológia következtetéseire támaszkodva értelmezte újra. Perspektívaváltásról van szó tehát: a kognitív felfogás nem szerző- vagy műközpontúan, hanem az értelmezési folyamat horizontján, az igazságosság megvalósulása iránti olvasói elvárásként, olvasói vágybeteljesítő mechanizmusként definiálja a klasszikus elvet.¹² A recepcióközpontú megközelítés szerint az igazságosság megvalósulása iránti olvasói vágyat az emberben ösztönszerűen működő, az igazságosság elvének megsértése esetén feléledő igazságérzet, továbbá az utóbbi által irányított, ún. „morális érzelmek” motiválják. Sőt, mi több: Eibl egyenesen azt állítja, hogy az igazságérzet az értelmezési folyamat generátorának minősül, vagyis az interpretáció során az igazságosság iránti vágyunk vezérli a szöveg esetleges ambivalenciáinak feloldását, meghatározatlanságainak értelmezését.¹³

A publikációkban elsődlegesen a 2010-es években megjelenő, evolúciós alapú kognitív poétikai költői igazságszolgáltatás megközelítés bizonyos szempontból

---

¹¹ Adam SMITH: „Az erkölcsi érzelmek elmélete” [ford.: FEHÉR Ferenc] 423–450. in: MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században* (Budapest: Gondolat 1977) 423–553.

¹² A kognitív megközelítések magyar nyelvű áttekintéséhez lásd: HORVÁTH – SZABÓ: i. m.

¹³ Karl EIBL: „Az értelmet generáló költői igazságosság” [ford. Christiana GULES – SZABÓ Judit] *Helikon* 2021/3. 416–441.

redukcionizmussal, egyoldalúsággal vádolható. A befogadásközpontú interpretáció jelentős hozadéka azonban, hogy lehetővé teszi azon művek morális kihatásainak értelmezését is, amelyek zárlatában a „jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig büntetését” doktrína nem azonosítható, vagyis adekvát választ ad a „klasszikus” doktrína legfőbb problémájára.

III. 2. Saját költői igazságszolgáltatás megközelítem

A fogalomfejlődés áttekintése során láthatóvá váltak a klasszicizmus korának irodalomfelfogását tükröző rymeri elvvel kapcsolatos problémák, továbbá az eddigi újraértelmezési kísérletek erősségei és gyenge pontjai. Költői igazságszolgáltatás interpretációm e tapasztalatok felhasználásával alkottam meg.

Modellem vázát a recepcióközpontú kognitív poétikai felfogás képezte, mely a költői igazságszolgáltatásra az igazságosság megvalósulására irányuló értelmezési mechanizmusként tekint. Az olvasóban lezajló univerzális pszichológiai folyamatokra fókuszáló felfogás azonban nem fordít kellő figyelmet az interpretációs folyamat történeti, kulturális, nyelvi meghatározottságára. Az utóbbi jellegzetességek a kutatásom során irányadónak tekintett jaussi recepcióesztétikában az értelmezés folyamatának alapvető meghatározói: a kognitív elképzelést tehát bizonyos recepcióesztétikai megfontolások mentén átdolgoztam.

A *poetic justice* értelmezési tartományával kapcsolatban abból indultam ki, hogy az olvasó morális ítélethozatali mechanizmusának beindítására minden olyan cselekményes mű alkalmas, mely egy, az igazságosság aspektusából (is) megközelíthető morális problémát vet fel. Modellem megalkotásakor a költői igazságszolgáltatást a következő komponensek összjátékaként értelmeztem. (1) Az olvasói morális ítélet alapját az ún. „*morális tényállási elemek*” képezik: az adott szereplő tette, karaktere, motivációi, tettének jogalapja. Az utóbbiak értelmezése alapján megrajzolhatjuk a költői igazságszolgáltatást mint olvasói interpretációs folyamatot. (2) A morális tényállási elemek értékeléséhez kapcsolódóan – a jaussi „kontrolláló olvasat” jegyében – át kell tekinteni továbbá az igazságosság megvalósulásához kapcsolódó azon kérdéseket, amelyekre a mű születésekor válaszolt, vagyis fel kell vázolni a korabeli olvasók morális elváráshorizontját mint a modell *történeti összetevőjét*.¹⁴ (3) A jelentést a recepcióközpontú felfogás a szöveg és az olvasó közti

---

¹⁴ Hans Robert JAUSS: „A költői szöveg az olvasás horizontváltásában” [ford.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] 328–329. in: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* [vál. és szerk.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] (Budapest: Osiris Kiadó 1997) 320–372.

dialógusban határozza meg, ezért az előzőeken túlmenően vizsgálni kell az olvasó – mint a költői igazságszolgáltatás alanya – és a szöveg közötti kommunikációs struktúra működését. Ennek keretében egyrészt a *narratív szituáció* és a morális ítélethozatali mechanizmus összefüggését, másrészt a *nyelv* költői igazságszolgáltatás modellben betöltött szerepét célszerű tanulmányozni.

III.3. Modellem működésének vizsgálata a Kohlhaas-intertextusok tükrében

Költői igazságszolgáltatás megközelítem alkalmazhatóságát, a modell egyes komponenseinek morális ítélethozatali folyamatban betöltött szerepét elsőként a kleisti alapmű mint „olvasási szabály”¹⁵, majd a modern átiratok alapján tanulmányoztam. A dolgozat egyes alfejezetei a *poetic justice* modell mentén meghatározott logikai ívet követik. Ennek megfelelően a kiválasztott művek mindegyike esetén értelmezni kellett (1) a morális döntéshozatali mechanizmus gerincét képező morális tényállási elemeket, rekonstruálni kellett (2) az utóbbi komponensek történeti olvasatát – a kontextust –, tanulmányozni kellett továbbá az olvasó és a szöveg közti kommunikációs struktúra morális relevanciáját, ezen belül különösen (3) a narratív helyzet és (4) a nyelvi meghatározottság szerepét. Az egyes alfejezetekben kiemelt figyelmet tanúsítottam továbbá a modell egy-egy kiválasztott elemének: a költői igazságszolgáltatás „valóságreferens” összetevőjét Hajnóczy és Hein novellája alapján, a narratív szituációból eredő morális következményeket Sütő, Tasnádi, Gábor–Hegymegi, továbbá Schirach drámája tükrében, a nyelvi összetevő szerepét Márton, Plessen és Darvasi regényéből kiindulva tárgyaltam.

III.3.1. A morális tényállási elemek értelmezése

A „Kohlhaas-dilemmára” fókuszáló olvasó feladata a költői igazságszolgáltatás során minden intertextus esetén az, hogy a morális tényállási elemek szövegben felismert körvonalalaiból egy lineáris, ok-okozati összefüggéseken nyugvó eseménysor rekonstrukcióját kísérelje meg, a főhős karakterét, motivációit értékelje, az ítélet alapját képező jogalapot meghatározza.

Kleist elbeszélése alapján nem rajzolódott ki egyértelmű morális tényállás. Az ítélet alapját képező eseménysorral kapcsolatban számos kétely merült fel; Kohlhaas személyisége

---

¹⁵ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: „Intertextualitás: létmód és/vagy funkció” 58. in: Uő: *Hagyomány és kontextus* (Budapest: Universitas Könyvkiadó 1998) 5–58.

is rendkívül ellentmondásosnak bizonyult; a főhős tettének alapjául szolgáló motivációk összetettek volt; a jogalap kérdését több aspektusból is meg lehetett közelíteni. Összességében azt állapítottam meg, hogy a szöveg csupán az olvasó morális döntésének alapjául szolgáló *lehetséges* érveket veti fel, megoldási alternatívákat sugall, paradoxonokat fogalmaz meg, provokál vagy éppen elbizonytalanít: rendkívül intenzív interpretációs munkára hívja fel a költői igazságszolgáltatás alanyát.

A modern átiratokat érdemes volt abból az aspektusból vizsgálni, hogy mennyiben értelmezik újra az alaptörténet morális tényállási elemeit. Az 1970-es évek „szocialista törvényességének” kontextusában fogant magyar és kelet-német intertextusban, Hajnóczy Péter *A fűtő* című művében és Christoph Hein *Az új (szerencsésebb) Kohlhaas. Beszámoló egy pereskedésről az 1972-73-as esztendőből* című elbeszélésében – a *Kohlhaas Mihályhoz* hasonlóan – nem kapunk „megnyugtató”, egyértelmű választ az egyéni sorsokon keresztül felvetett morális problémákra. A morális tényállási elemek körében a Rendszer¹⁶ determinálta, abszurd jogért folytatott küzdelem mint *történeti tényállás*; Kolhász Mihály és Hubert K. rendszerszólamok által meghatározott, jegyzőkönyvek nyelvezetére hajazó, „vázlatos” *karaktere*; a Rendszer szabályaival szemben az igazságosság, de legalábbis az egyéni szabadság és az emberi méltóság védelmét szolgáló *motivációk*, továbbá a Rendszer *normáival* való egyéni szembeszegülés lehetősége és kötelezettsége voltak az olvasó morális döntésének alapvető referenciapontjaiként értékelhetőek. Vizsgálódásaim alapján összességében arra következtettem, hogy a morális tényállási elemek mindegyikét a Rendszer saját szabályai szerint, abszurd-groteszk-ironikus módon deformálta.

Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja*, Tasnádi István *Közellenség*, Hegymegi Máté – Gábor Sára *Kohlhaas* című átiratai – az előbbi novelláktól, továbbá Márton és Darvasi intertextusától eltérően – alapvetően az eredeti elbeszélés morális tényállási elemeiből építkeztek; a változásokat a dramatizálás folyamatára vezetem vissza. A morális döntéshozó számára a dráma túlnyomóan párbeszédre alapuló közvetlensége, az „itt és most” élmény, az elbeszélő hiánya értelmezési nehézséget jelenthetne, mert a dialógusokban ábrázolt morális tényállás főszabály szerint nehezebben látható át, mint egy epikus mű cselekménye;¹⁷ ennek ellensúlyozására azonban a szövegek sajátos megoldásokat alkalmaztak. A mű és az olvasó közti kommunikációs modell megváltozása mindhárom intertextus esetén azzal a következménnyel járt, hogy az adaptációból az eredeti történet számos részlete kimaradt, a

---

¹⁶ Értve ezalatt elsődlegesen a „szocialista törvényesség” nyelvi eszközökkel is megidézett kulisszáit; ideérthető továbbá bármely, az egyént elnyomó, az individuumtól elidegenedett, abszurd (jog)rendszer.

¹⁷ BÉCSY Tamás: *A dráma lételméletéről* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1984) 129.

karakterek egyszerűsödtek, a drámában az eseménysort az elbeszéléshez képest jóval egyszerűbben át lehetett tekinteni, az ok-okozati összefüggések könnyebben át lehetett látni. A morális tényállási elemek „egyolvasatúságáról” azonban ezekben az esetekben sem beszélhettünk.

Márton László *Jacob Wunschwitz igaz története*, Elisabeth Plessen *Kohlhaas*, továbbá Darvasi László *Magyar sellő* című regénye még inkább ráirányította a figyelmet arra, hogy pusztán a főhősök *lehetséges* történeteinek rekonstrukciójára, a Kohlhaas-transzformáció lényegének megközelítésére nyílik lehetőség, egymásra rakódó narratívák között utat törve vagy szimbólumok értelmezése útján. Jacob Wunschwitz és Hans Kohlhaas bizonytalan antihősöknek bizonyultak: konkrét tervek nélkül sodródnak, lázadásuk inkább egyfajta belső lázadás, önmarcangoló gondolatokkal, kételyekkel. Jonas, Darvasi Kohlhaas-alteregója kevésbé bizonytalan-önkínzó, inkább meseszerű figuraként jelent meg, akit mitikus-groteszk harcában nem a megsértett jogérzet, mint inkább a túlélési vágy hajt. Az olvasónak mint morális döntéshozónak mindhárom esetben azzal kellett szembenéznie, hogy a morális tényállás objektív rekonstrukciója – a nyelvi meghatározottságból, továbbá a narratívák egymásra rakódásából adódóan – lehetetlen feladat: a költői igazságszolgáltatás aspektusából tehát a hangsúly az utóbbi összefüggés belátására került át.

III.3.2. A költői igazságszolgáltatás „történeti” összetevője: a „referencia” jelentősége

Poetic justice modellem kidolgozásakor nagy hangsúlyt fektettem a művek keletkezéskori olvasói elváráshorizont szerepére: „Ez a megközelítési mód megvilágítja az adott mű egykori és mai felfogása közti hermeneutikai különbséget; tudatosítja a mű recepciójának – mindkét álláspontot magába foglaló – történetét.”¹⁸

Különösen az 1970-es években született intertextusok, így Hajnóczy és Hein elbeszélése, továbbá Sütő drámája tükrében nyílt lehetőség a történeti kontextus morális relevanciájának vizsgálatára. A két elbeszélés kapcsán rámutattam arra, hogy a Rendszer, a „referencia” – a maga sajátos módján – a morális tényállási elemek mindegyikére rányomta a bélyegét: a karaktereket, a döntés jogalapját, a főhősök harcának motivációit, a Kohlhaasi küzdelem módját abszurd-groteszk módon kifacsarta. Az erdélyi vitadrámáról ugyanez mondható el. Az olvasó tehát Kolhász Mihály, Hubert K. és a lócsiszar ügyének

---

¹⁸ Hans Robert JAUSS: „Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja” [ford.: BERNÁTH Csilla] 60. in: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika* [vál. és szerk.: KULCSÁR-SZABÓ Zoltán] (Budapest: Osiris Kiadó 1997) 36–84.

megítélésekor elsősorban magáról a deformáló Rendszerről, a Rendszer és az egyén egymáshoz való viszonyulási lehetőségeiről nyilvánít véleményt, amikor az igazságosság megvalósulásának feltételeit vagy annak akadályait számba veszi. A tárgyalt művek tükrében összességében meg tudtam erősíteni azt a hipotézisemet, hogy a korabeli elváráshorizont, a „referencia” rekonstrukciója a költői igazságszolgáltatás összetevőinek értelmezésekor nem mellőzhető.

A „valóságreferens” olvasatok szerepét nem szabad azonban túlértékelni. *A fűtő* és az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* kapcsán is rámutattam arra, hogy a történeti kontextusra fókuszáló értelmezés, mely egy adott közösség adott történelmi korszakban megfogalmazott kérdéseire képes csupán választ adni, azzal a következménnyel jár, hogy a mű benne ragad a kontextusban, a befogadástörténet nem tud tovább fejlődni. Az irodalmi szöveg így nem képes – a költői igazságszolgáltatás folyamatán keresztül – az olvasó morális elváráshorizontjára hatást gyakorolni, és ezáltal egyéni és társadalmi magatartására visszahatni. A mindenkori olvasónak ezért hermeneutikai erőfeszítéseket kell tennie a mű „felszabadítására”, a kontextustól való eltávolodásra.

III.3.3. Az olvasó és a szöveg közti kommunikációs struktúra morális relevanciája

III.3.3.1. A narratív szituáció jelentősége a költői igazságszolgáltatás folyamatában

A morális ítélethozatal folyamatát a morálpszichológiai kutatások alapján komplex jellegűnek kell tekintenünk, ezért a költői igazságszolgáltatás vizsgálata során a kognitív és érzelmi komponensekre egyaránt figyelmet fordítottam.

Ami a kognitív ráhatást illeti: a kleisti alapműben, továbbá Darvasi, Márton és Plessen regényében a Ricoeur „bizalomra nem méltó elbeszélő” alkalmazása,¹⁹ a narrátori kiszólások, a függő beszédek, a gyakori paradoxonok, kihagyások, a narratívák egymás mellé helyezése, a lineáris történettség megtörése, továbbá a történetek metaforákban, szimbólumokban való elbeszélése a racionális, megfontolt olvasói ítélkezést erősíti.²⁰ Hajnóczy és Hein novellájában a narrátor egy korabeli bírósági jegyzőkönyv hangján, a Rendszer nyelvén szólal meg. A két utóbbi átiratban tetten érhető narrációs technika – egyrészt a száraz, távolságtartó, mindenféle érzelmtől mentes tudósítás, továbbá az ironikus-groteszk megjelenítés és *A fűtő* esetén a

---

¹⁹ Paul RICOEUR: „A szöveg és az olvasó világa” [ford.: JENEY Éva] 320. in: Uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok* [vál. és szerk.: SZEGEDY-MASZÁK Mihály] (Budapest: Osiris Kiadó 1999) 310–352.

²⁰ Vö. HORVÁTH Márta: *A történetmondás eredete* (Budapest: Typotex Kiadó 2020) 116.

szürreális-paranoid képiség révén – kizárja a hősökkel való empatikus azonosulást. Az elidegenítési hatások eredményeként az olvasó arra kényszerül, hogy – a történettől távolabb lépve – átgondolja a morális ítélet alapjául szolgáló tényállási elemek értelmezését, döntést hozzon a szöveg által kínált interpretációs alternatívák kérdésében: ok-okozati összefüggéseket keressen, lineáris időrendet konstruáljon, megküzdjön a szereplők morális minősítésével kapcsolatos paradoxonokkal, kitöltse az üres és meghatározatlan helyeket.

A szöveg és az olvasó közti kommunikációs struktúra a költői igazságszolgáltatás érzelmi tényezőire is hatást gyakorol. Különösen Kleist, Márton, Plessen és Darvasi narrátora enged számos helyen bepillantást a szereplők érzelmeibe, vívódásaiba, tetteik motivációiba. Ekörben empirikus pszichológiai vizsgálatok kimutatták, hogy „minél részletesebben ábrázolja a szöveg a cselekvő hőst, annál nagyobb eséllyel vált ki szimpátiát az olvasóból, és egyúttal annál pozitívabb lesz az olvasó morális ítélete.”²¹

Az alapművel azonos morális tényállási elemekből építkező, a *Kohlhaas Mihályt* színpadra adaptáló drámai intertextusok tanulmányozása révén lehetőségem nyílt az olvasó mint döntéshozó pozíciójából eredő morális következmények megfigyelésére is. A kiválasztott drámák e pozíció többféle modelljére is példát mutattak, mely modellek mentén az irodalmi mű és az olvasó közti távolság szempontjából egy sajátos ív rajzolódott ki. (1) Sütő vitadrámája a morális választás nagy horderejű dilemmáját vázolja viták és alviták formájában, már-már didaktikusan rendszerezve az érveket és ellenérveket a morális döntéshozó számára. (2) A *Közellenség* már nem teljesen kívülállóként tekint olvasójára: újra és újra megszólítja, a történet átéléséből kikökkenti, racionális mérlegelésre hívja fel, vagy provokálja őt. A dráma a költői igazságszolgáltatás alanyát a morális döntéshozó szerepéből az áldozatok perspektívájának alkalmazásával fokozatosan áldozati szerepbe kényszeríti. (3) A *Kohlhaas* még tovább csökkenti a távolságot az irodalmi mű és olvasói között, akik itt már a darab tényleges szereplőivé, esküdtekké válnak: a vádlott bűnösségének kérdésében kell állást foglalniuk. Ez a dráma is provokál: elhiteti a közönség tagjaival, hogy valódi befolyásuk lehet az események végkimenetelére, végül azonban az esküdtek véleményének figyelembevétele nélkül születik meg az ítélet. (4) Ferdinand von Schirach *Terror* című drámája – az eddig kirajzolódott ív csúcspontjaként – gyakorlatilag megszünteti költői és valós igazságszolgáltatás határvonalát. A dráma a „színház mint gyűlés” konstrukció

---

²¹ Uo. 112. 210. j. vö. Bernard WEINER: *Social Motivation, Justice, and the Moral Emotions. An Attributional Approach* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates 2006) 39. <https://doi.org/10.4324/9781410615749>

megteremtésével²² ténylegesen is jogokat és kötelezettségeket ruház a közönség mint esküdtszék tagjaira azáltal, hogy a főhős sorsa feletti ítélet kizárólag az esküdtek joga és felelőssége.

A kognitív és érzelmi khatások, továbbá az olvasói pozíció megváltozásából adódó morális következmények áttekintésével igazoltam, hogy a szövegek mindegyike a narratív szituáció által erősen meghatározott költői igazságszolgáltatás mechanizmuson keresztül érte el az értelmező morális elváráshorizontját. A drámák vizsgálata mentén kirajzolódó ív tükrében azt a feltételezésemet is meg tudtam erősíteni, hogy a morális elváráshorizont-változások iránya és intenzitása – az olvasó morális érzékenyítése, az adott problémában való érintetté tétele, felelősségérzetének felkeltése, aktivizálása – nagymértékben a szöveg és a költői igazságszolgáltatás alanya közti kommunikációs struktúra függvénye.

III.3.3.2. A nyelv szerepe a *poetic justice* mechanizmusban

A költői igazságszolgáltatás során az olvasónak rekonstruálnia kell a morális ítélet alapjául szolgáló tényállási elemeket. Az irodalmi szöveg közvetítőeszköze a nyelv: kérdésként merült ezért fel, hogy a nyelvi kifejezőeszközök mennyiben alkalmasak a Morális Tényállás megragadására.

Az „egyetlen igaz történet” nyelvi úton való elbeszélhetőségének problémája már Kleist XIX. század eleji elbeszélésében is megjelent: a narrátor érezhetően elvesztette bizalmát saját tapasztalásának megbízhatóságában, továbbá a tapasztaltak nyelvi eszközökkel történő kifejezhetőségében.²³ Az intertextusok közül különösen Márton, Plessen és Darvasi regényében jutott releváns szerephez a nyelvi esendőséggel való szembenézés. A művek tükrében arra következtettem, hogy míg a *Jacob Wunschwitz igaz története* és Plessen átirata – a Hayden White-i narratív történetfilozófia „szépirodalmi lenyomataként” – az egymásra rakódó narratívák viszonylagosságának tudatosítására helyezi a hangsúlyt, addig a *Magyar sellő* metaforákkal, mitikus képekkel, agresszív szavakkal vagy éppen groteszk fricskákkal érzékelteti a metanarratíva utólérhetetlenségét. Hajnóczy és Hein elbeszélésében a szocialista törvényesség jogi nyelvezetét sajátos intertextusként értelmeztem:²⁴ a narrátor hangjából mintha a Rendszer szólalna meg a maga üres szólamaival, nyelvi sztereotípiáival, függő

---

²² Florian MALZACHER: *Gesellschaftsspiele. Politisches Theater heute* (Berlin: Alexander Verlag 2020) 113–143.

²³ Vö. MÁRTON László: „A leírhatatlan pillantás. Heinrich von Kleist prózájáról” 135. in Uő: *Az áhítatos ember gép* (Pécs: Jelenkor Kiadó 1999) 133–146.

²⁴ Vö. NAGY Tamás: *Egy arkangyal viszontagságai* (Budapest: Gondolat 2018) 94–95.

beszédeivel. Az utóbbi esetben is arról van szó tehát, hogy a nyelvi kifejezőeszközök nem csupán alkalmatlanok az „igaz történet” közvetítésére, hanem a szavak mentén való értelmezés kifejezetten tévútra vezeti a morális döntéshozót.

Recepcióközpontú modellem megalkotásakor abból indultam ki, hogy az olvasó „beül a bírói székbe”, és a költői igazságszolgáltatás során a releváns történetekből, karakterekből megalkotja az ok-okozati összefüggéseken alapuló Morális Tényállást, meghatározza a döntés alapjául szolgáló normát, és dönt. A fentiek fényében le kell azonban szögezni: a vázolt modell csak azzal a megszorítással alkalmazható, hogy az olvasónak a rekonstrukciós munka során számolnia kell a nyelvi esendőségből adódó korlátokkal. Ez utóbbiak közé tartozik például a narratívák, diskurzusok egymásra rakódása, továbbá az, hogy a jelentést bizonyos esetekben nem szavak útján, hanem más módokon, így például szimbólumok vagy groteszk képek értelmezésével lehet – valamennyire – körvonalazni. A nyelvi meghatározottságból adódó korlátok felismerése ilyen értelemben a költői igazságszolgáltatás előfeltételének bizonyult.

III.3.4. A tematológiai hozadék felértékelődése

Központi tézisem vizsgálatokor irodalom és morál összefüggésrendszerét a művek morális hozadékainak irányából közelítettem meg. Az intertextusok tanulmányozásának gyümölcseként emellett egy speciális, a morális igazságszolgáltatás kérdésére fókuszáló hazai Kohlhaas-tárgytörténet is láthatóvá vált mint komparatiztikai hozadék.

A recepció ív mentén kirajzolódott, hogy a Kohlhaas-téma a „rebellis” 1960-as éveket követő évtizedben hazánkban és német nyelvterületen is reneszánszát élte: a tárgyalt művek közül Hajnóczy, Hein, Sütő, továbbá Plessen átírata is ebben az időszakban született. Ez utóbbi intertextusok közös vonása, hogy az igazságért folytatott korabeli küzdelem lehetőségét/kötelezettségét példázzák; főhősök – a maguk sajátos módján – a fennálló rendszerrel veszik fel a harcot; kifejezetten hangsúlyos bennük a társadalomkritikai szemlélet. Hein és Hajnóczy parafrázisa mindezekén túlmenően is számos szempontból hasonlóságot mutatott egymással: akár a cselekményt, az igazságért folytatott harc alanyát, a motivációkat, a főhősök küzdelmének jogalapját tekintjük, akár a szövegek nyelvezetét vagy narrációs megoldásait vesszük szemügyre, a párhuzamok szembetűnőek.

Az elbeszélés drámai átíratainak tanulmányozásakor hasonló jelenségekre figyeltem fel. Sütő műve esetén a korabeli erdélyi viszonyok ismeretében könnyű volt választ adni arra a kérdésre, hogy a társadalmi diskurzus miért a történelmi vitadráma érveket rendszerező,

együttal egyéni morális döntést sürgető műfaját termelte ki magából. Az 1999-ben és a 2015-ben született hazai Kohlhaas-adaptációkat tekintve feltűnő volt továbbá, hogy mindkettő a valós állampolgári döntéshozói pozícióból való kirekesztéssel provokálja az olvasót: az efféle narrációs megoldás – Jauss nyomán – szintén az adott generáció elváráshorizontjának jellegzetességeire enged következtetni.

A regények összehasonlításakor különösen az volt szembeötlő, hogy a Kohlhaas-témában Márton László 1997-ben és a nyugat-német szerző, Elisabeth Plessen 1979-ben hasonló újraértelmezési lehetőséget látott. Mindkét átiratban magának a regényírásnak a folyamata körvonalazódik: az elbeszélő az „igaz történet” rekonstrukciójával kapcsolatos kételyeit, felismeréseit osztja meg olvasóival. A párhuzamokat arra vezetem vissza, hogy a történeti valóság nyelvi megjelenítésével kapcsolatos meglátások – különösen White narratív történetfilozófiája – a művek születésekor tudományos diskurzus releváns szövegeit képezték.

Az egyes intertextusok együttállásaiból több következtetés is adódott irodalom és morál összefüggésrendszerét érintően. Egyrészt: a Kohlhaas-téma iránti érdeklődés kimutathatóan felélénkült azokban a periódusokban, amikor az állami jogsértésekkel szembeni egyéni ellenállás a társadalmi diskurzus fontos témájának számított. Másrészt: a rokon „referencia” nem csupán az adott korszakban született művek tematikájára, hanem azok poétikájára, nyelvezetére, elbeszéléstechnikai eszközeire, műfajára is hatást gyakorolt. A költői igazságszolgáltatás recepcióközpontú megközelítésével tehát nemcsak az irodalmi művek morális hozadékainak megragadására nyílt lehetőség, hanem annak megfigyelésére is, hogy a művek születésekor morális szféra jelenségei hogyan csapódtak le a szövegek jellegzetességeiben.

Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a hazai Kohlhaas-recepció kirajzolódását nem csupán a központi gondolatmenet tematológiai hozadékként, hanem irodalom és morál interakciójának ellentétes irányú megközelítéseként is értelmezhetjük. Vagyis: az egyik irányból a „morális kontextus” nyomja rá bélyegét az irodalmi műre, a másik irányból pedig a művészi alkotás hat vissza az egyéni és társadalmi cselekvésre a morális elváráshorizont alakítása révén.

III. 4. A kutatási eredmények hasznosításának lehetőségei

Kutatásom során arra törekedtem, hogy eredményeimet mind a jog-, mind az irodalomtudomány hasznosítani tudja.

Ami a jogtudomány aspektusát illeti: annak ellenére, hogy a formalista jogászai gondolkodásmódra visszavezethető problémákhoz a jelenlegi tudományos diskurzusban kevés kétség férhet, egyelőre csupán szerény – viszont annál előremutatóbb – kísérletek történt a helyzetből való kilábalás irányába. A reformkísérletek egyik válfaja az interdiszciplináris megközelítések jogtudományba való integrálása, melynek számos módja lehetséges. Kutatásom erre mutatott egy lehetséges példát, arra fókuszálva, hogy az irodalom milyen eszközökkel képes alakítani az erkölcsi elemeket hordozó döntéshozatali mechanizmusainkat, így – természetesen a szféra által meghatározott korlátok között – a jogi döntéseket is.

Meggyőződésem és személyes oktatói tapasztalatom az, hogy a költői igazságszolgáltatást olvasói morális döntéshozatali folyamatként értelmező megközelítés alkalmas arra, hogy jogászok, joghallgatók számára az irodalmi-morális-jogi szféra elválaszthatatlanságára, így a reduktív, formalista jogi gondolkodás korlátaira rávilágítson. Költői igazságszolgáltatás modellem következképpen hatékonyan alkalmazható a joghallgatók képzése során, akár „jog és irodalom” kurzusokon, akár a tételes jogi tárgyak oktatásának anyagába beépítve.

Interdiszciplináris kutatásom eredményeit reményeim szerint az irodalomtudomány is hasznosítani tudja. Vizsgálódásaim során az kristályosodott ki számomra, hogy a kortárs irodalomtudományban a művek morális vonatkozásainak kérdése az esztétikai megközelítésekhez képest marginális jelentőségű. Ebben a marginális szegmensben ugyanakkor „észrevehetően szaporodnak az olyan megnyilatkozások, amelyek szerint az utóbbi évtizedekben az irodalomban magában is végbement vagy éppen végbemegy egy etikainak nevezhető fordulat, és a »posztmodern nihilizmus« után az irodalomban is visszatér – vagy vissza kellene térnie – a relevancia kultúrájának.”²⁵

Ehhez járul továbbá, hogy az ezredfordulót követően – a morál- és a kognitív pszichológia robbanásszerű fejlődésével párhuzamosan – az irodalomtudományon belül is teret hódítottak a művek morális hozadékai iránt érdeklődő interdiszciplináris megközelítések, ideértve különösen a kognitív poétikai felfogást. Ezek az irányzatok a hagyományos diszciplínák határait kevés hangsúlyt fektetnek, és bizonyos pontokon a jogelmélettel is egybesimulnak. Jól érzékelteti ezt, hogy a költői igazságszolgáltatás kérdése elsődlegesen Nussbaum monográfiája – mint elsősorban a jog- és politikatudomány, továbbá a közgazdaságtan képviselőit megszólító írás – révén került az irodalomtudományos diskurzusba.

---

²⁵ KOVÁCS Edit: „Fikcionalitás, narrativitás, etika” 176. in: SZABÓ Erzsébet – VECSEY Zoltán (szerk.): *A irodalmi fikció megértésének elméletei* (Szeged: Germán Filológiai Intézet 2019) 175–202.

Mindezekben tendenciákra tekintettel bízom abban, hogy a költői igazságszolgáltatás irodalomtudományos fogalmát középpontba állító, az irodalom morális hozadékai iránt érdeklődő kutatásom a kortárs irodalomtudomány látómezejének tágítására alkalmas; a 1945 utáni hazai Kohlhaas-recepció feldolgozása és német intertextusokkal való egybevetése pedig reményeim szerint a Kleist-kutatáshoz, továbbá a morális fókuszú komparatiztikai vizsgálódásokhoz járul hozzá.

IV. A kutatási témához kapcsolódó publikációk jegyzéke

NAGY, Tamás – FEKETE, Balázs – ZÓDI, Zsolt (2020): „»Átmenni a másik térfélre«. Tamás a Tilos Rádióban” [szöveggond.: TÓTH, Katinka] in: FEKETE, Balázs – MOLNÁR, András (szerk.): Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből (Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet) 11–27. <https://jog.tk.hu/uploads/files/NagyTamas.pdf> [utolsó letöltés: 2023. 04. 17.]

TÓTH, Katinka (2020): „A szocialista törvényesség »aranymérlegén«. Költői igazságszolgáltatás az 1970-es évek német és magyar nyelvű Kohlhaas-parafrazisaiban” in: FEKETE, Balázs – MOLNÁR, András (szerk.): Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből (Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet 2020) 247–272. <https://jog.tk.hu/iustitia-emlekezik-tanulmanyok-a-jog-es-irodalom-korebol> [utolsó letöltés: 2022. 11. 11.]

TÓTH, Katinka (2021): „And you? The Interaction Between Theatre and Society in the Contemporary Democratic Discourse” in: MAYR, Stefan – ORATOR, Andreas (szerk.): Populism, Popular Sovereignty, and Public Reason (Berlin: Peter Lang) 53–70.

TÓTH, Katinka (2021): „Költői igazságszolgáltatás Dürrenmatt bűnügyi regényeiben” Jogi tanulmányok 270–284. <https://www.ajk.elte.hu/media/40/98/60646312f01ad8eddd2a42efabe5abf0a2d8e99011b5ea544b5bbedd70a8/jogitanulmanyok2021.pdf#page=270> [utolsó letöltés: 2023. 05. 04.]

TÓTH, Katinka (2022): „Martha C. Nussbaum: Költői igazságszolgáltatás (ford.: Pápay György)” Állam- és Jogtudomány 4. sz. 112–122. https://jog.tk.hu/uploads/files/2022_4_Toht.pdf [utolsó letöltés: 2023. 04. 27.] <https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.09>

TÓTH, Katinka (2022): „A színház mint társadalmi fórum, három kortárs dráma tükrében” Jogelméleti Szemle 1. sz. 204–214. http://jesz.ajk.elte.hu/2022_1.pdf [utolsó letöltés: 2023. 02. 03.] <https://doi.org/10.59558/jesz.2022.1.204>

TÓTH, Katinka (2022): „Egy új paradigma hajnalán? A »költői igazságszolgáltatás« értelmezésének problémái” *Jogelméleti Szemle* 2. sz. 73–85.
https://jesz.ajk.elte.hu/2022_2.pdf [utolsó letöltés: 2023. 04. 27.]
<https://doi.org/10.59558/jesz.2022.2.73>

TÓTH, Katinka (2023): „»Önmaga lesz ügyének törvénye és bírója«: A Kohlhaas-szindróma Hajnóczy Péter és Christoph Hein parafrázisaiban” in: HOVÁNYI, Márton – CSERJÉS, Katalin – VARGA, Réka (szerk.): *A téboly menyasszonya: (Elme)betegség és terápia Hajnóczy Péter életművében. Elzárhatatlan párbeszédben. Interdiszciplináris Hajnóczy-tanulmányok* (Budapest: ELTE, MűGond Hermeneutikai Kör) 117–130.